

Çağdaş Dünyada Kutsalın ve Mitlerin Dönüşümü: Post Modern Kutsallık ve Yansımaları

Melek Akgün

0000-0003-4913-5478

Sorumlu Yazar | melekakgun@erciyes.edu.tr

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kayseri, Türkiye
ror.org/047g8vk19

Şerif Esendemir

0000-0002-7862-5540

serif@yildiz.edu.tr

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul, Türkiye
ror.org/0547yzj13

Öz

20. yüzyılın sonlarına doğru modern pozitivist paradigmanın etkisini kaybederek yorumsamacı (hermenötik) paradigmanın ön plana çıkmasıyla birlikte modernizmin yapıtaşlarından birisi olan sekülerleşme tezi kapsamında dinin ve kutsalın toplumsal hayat içindeki konumu yeniden sorgulanmaya başlamıştır. Bu sorgulamaların odak noktası modern dönemde dinin kamusal alandaki işlevinin nasıl değiştiği ve sekülerleşme tezinin nasıl işlevsel hale geldiği olmuştur. Ancak, 20. yüzyılda yorumsamacı paradigmanın ortaya çıkarttığı postmodern eleştiriler sekülerleşme tezinin temel argümanı olan dinin ve kutsalın modern toplum içinde ortadan kaybolacağı hipotezini tam tersine çevirmiştir. Modernizm düşüncesi, yaşamı kutsal alan ile seküler alan olarak birbirinden ayıran, kutsalı ahlaki değerlerin ve ibadet şekillerinin biçimlendirdiği bir alan seküleri ise siyaset, ekonomi, bilim, eğitim vb. yapıları içine alan kamusal bir alan olarak nitelendirmiştir. Modernizmin bu köktenci ve yapısal ayrımının bir sonucu olarak ortaya çıkan kutsal-seküler ile dini-dindışı arasındaki ayrım postmodernizm çoğulculuğu ve farklılaşmayı ön plana çıkartan yaklaşımıyla birlikte yeniden sorgulanmıştır. Günümüzde postmodern kutsal veya seküler kutsal olarak nitelendirilen, küreselleşmenin yarattığı tüketim kültürünün bir sonucu “popüler kültür spiritüelliği” olarak farklı form ve yapılarla ortaya çıkan kutsallıkların varlığını devam ettirmesi, kutsalın modernizmden postmodernizme kadar geçirdiği dönüşümün anlamlandırılmasında önemli olmuştur. Buna paralel olarak, ilk çağlarda dinsel ve kutsala dair anlatılar olarak kabul edilen mitler modern dönemde her ne kadar gerçeküstü anlatılar olarak nitelendirilmiş olsa da postmodern dünyada seküler kutsallığın ortaya çıkışında yeniden görünürlük kazanmıştır. Bu kapsamda, yapılan çalışmada modernizm ve postmodernizm düşüncelerinin temel argümanları etrafında modernleşme, sekülerleşme ve postmodernleşme süreçlerinde mitsel düşüncenin ve kutsalın geçirdiği dönüşüm ele alınarak çağdaş toplumlardaki postmodern ve seküler kutsallıkların ortaya çıkışında mitsel düşüncenin ve mitolojik öğelerin etkisi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Sosyoloji; Kutsal; Seküler; Post-Modernizm; Mitoloji; Kutsallık

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma çağdaş dünyadaki kutsalın dönüşümünü postmodern kutsallık üzerinden incelemektedir.
- Postmodernizmin çoğulcu yaklaşımı kutsal-seküler ile dini-dindışı arasındaki köktenci ve yapısalcı ayrımı etkilemektedir.
- Mitler toplumsal yapının kültür öğelerinin değişimine paralel olarak değişmekte ve güncellenmektedir.
- Postmodern kutsallar ve maneviyat biçimleri bireye dünyevi alan içinde kutsalı tecrübe etme imkânı sağlamaktadır.
- Sivil ve bireysel kutsallar çağdaş toplumlarda kutsalın seküler bir kimlik içinde ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Atıf Bilgisi

Akgün, Melek- Esendemir, Şeref. “Çağdaş Dünyada Kutsalın ve Mitlerin Dönüşümü: Post Modern Kutsallık ve Yansımaları”. *Eskiyeni* 51 (Aralık 2023), 1090-1109.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1307153>

Makale Bilgileri

<i>Geliş Tarihi</i>	30 Mayıs 2023	
<i>Kabul Tarihi</i>	6 Kasım 2023	
<i>Yayın Tarihi</i>	31 Aralık 2023	
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem	
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik	
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.	
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı – Turnitin	
<i>Etik Bildirim</i>	eskiyenedergi@gmail.com	
<i>Yazar Katkıları</i>	Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1)	Yazar-1 (%55) - Yazar-2 (%45)
	Veri Toplanması (CRediT 2)	Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30)
	Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11)	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
	Makalenin Yazımı (CRediT 12-13)	Yazar-1 (%90) - Yazar-2 (%01)
	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14)	Yazar-1 (%90) - Yazar-2 (%10)
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.	
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	--	
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0 creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr	

The Transformation of the Sacred and Myths in the Contemporary World: Post-Modern Sacredness and Its Reflections

Melek Akgün

0000-0003-4913-5478

Sorumlu Yazar | melekakgun@erciyes.edu.tr

Erciyes University, Faculty of Letters, Department of Sociology, Kayseri/Türkiye
ror.org/047g8vk19

Şerif Esendemir

0000-0002-7862-5540

serif@yildiz.edu.tr

Yıldız Technical Univ, Fac of Arts and Sciences, Dept of Humanities and Social Sciences, Türkiye
ror.org/0547yzj13

Abstract

Towards the end of the 20th century, the modern positivist paradigm lost its influence, and with the hermeneutics paradigm coming to the forefront, the position of religion and the sacred in social life began to be questioned again within the scope of the secularization thesis, which is one of the building blocks of modernism. The focus of these inquiries has been on how the function of religion in the public sphere has changed in the modern period and how the secularization thesis has become functional. However, in the 20th century, the postmodern critiques of the hermeneutics paradigm have reversed the hypothesis that religion and the sacred will disappear in modern society, which is the main argument of the secularization thesis. The idea of modernism defined life as a public sphere that distinguishes between the sacred and the secular sphere, and that the moral values and forms of worship shape the sacred, while the secular is a public space that includes politics, economy, science, education, etc. The distinction between the sacred-secular and the religious-irreligious, which emerged because of this radical and structural separation of modernism, was questioned again with its post-modernism approach that emphasizes pluralism and differentiation. The continuation of the existence of sacredness that is defined as post-modern sacred or secular sacred today, which emerge in different forms and structures because of the consumer culture created by globalization as "popular culture spirituality", has been crucial in making sense of the transformation of the sacred from modernism to post-modernism. In parallel, myths, which were accepted as religious and sacred narratives in the early ages, have reappeared in the emergence of secular holiness in the postmodern world, although they have been characterized as surreal narratives in the modern period. In this context, in this study, the transformation of mythical thought and the sacred in the processes of modernization, secularization and postmodernization around the basic arguments of modernism and post-modernism ideas is discussed and the effect of mythological view and mythological elements in the emergence of post-modern and secular sacredness in contemporary societies is examined.

Keywords

Sociology; Sacred; Secular; Secular Sacredness; Post-Modernism; Mythology

Highlights

- This study examines the transformation of the sacred in the contemporary world through postmodern holiness.
- The pluralistic approach of postmodernism influences the fundamentalist and structuralist distinction between the sacred-secular and the religious-irreligious.
- Myths change and are updated in parallel with the change of cultural elements of the social structure.
- Postmodern sacred and forms of spirituality allow the individual to experience the sacred within the mundane realm.
- Civil and individual sacred enable the emergence of the sacred in a secular identity in contemporary societies.

Citation

Akgün, Melek - Esendemir, Şerif. "The Transformation of the Sacred and Myths in the Contemporary World: Post-Modern Sacredness and Its Reflections". *Eskiyeni* 51 (December 2023), 1090-1109. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1307153>

Article Information

<i>Date of submission</i>	30 May 2023	
<i>Date of acceptance</i>	6 November 2023	
<i>Date of publication</i>	31 December 2023	
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External	
<i>Review</i>	Double-blind	
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - Turnitin	
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest	
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com	
<i>Author Contributions</i>	Conceptualization (CRediT 1)	Author-1 (%55) - Author-2 (%45)
	Data Curation (CRediT 2)	Author-1 (%70) - Author-2 (%300)
	Investigation - Analysis - Validation (CRediT 3-4-6-11)	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Writing (CRediT 12-13)	Author-1 (%90) - Author-2 (%10)
	Writing – Review & Editing (CRediT 14)	Author-1 (%90) - Author-2 (%10)
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.	
<i>S. Development Goals</i>	--	
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0 creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0	

Giriş

Bireyin bilgiyi, gerçekliği, toplumsal yaşam unsurlarını, hayatın anlam ve gayesini ne şekillerde algıladığı ve anlamlandırdığı, onun dünya görüşünü şekillendiren temel etmenler olmuştur. Bunlarla oluşan dünya tasavvuru, bireyin yaşamda nelerin gerçek-gerçekdışı veya önemli-önemsiz olduğunu belirleyen düşünce kategorileri oluşturmasına kaynaklık etmiştir. Bu bağlamda, bireyin tabiat ve tabiatüstüne bakışını etkileyen modernizm ve postmodernizm de tarihsel süreç içinde bu bakışı şekillendiren yeni kültür unsurlarından birisi haline gelmiştir. Modernizm ve Aydınlanma düşüncesinin deney ve akılcılık üzerine inşa ettikleri yeni dünya portresi kutsal ile seküleri birbirinden tamamen ayıran köktenci ayırımın temelini oluşturmuştur. Modernizmin, duyu ile algılanamayan ve deneysel olarak gözlemlenemeyen her şeyi reddeden pozitivist yaklaşımı, kutsalı da gerçeküstü ve deneysel olmayan dini kategorinin bir unsuru olarak kabul ederek onu yapısal bir değişim içine sokmuştur.¹ 18. yüzyıl başlarında başta Avrupa’da etkili olan modernist görüş, post-aydınlanmacı düşüncenin izlerini taşıyarak hayata ve öğrenmeye dair elde edilebilecek bütün bilgilerin yegâne kaynağı olarak bilimsel aklı ve bilgiyi ön plana çıkartmıştır.

Modernizm ve sekülerizmin bilgiye ve hakikate bakışta yarattığı değişim ile bireyin dine ve kutsal olana karşı sahip olduğu yerleşik görüşü de bütünüyle değişmiştir. Rasyonel aklı ve bilimsel bilgiyi sürekli ön plana çıkartan ve bununla birlikte kutsal-seküler, dini-dindışı arasında kesin sınırlar çizen modern ve seküler ideoloji bu açıdan günümüz postmodern dünyasında yeniden görünürlük kazanan yeni dini formların ve kutsallık biçimlerinin ortaya çıkışına kaynaklık etmiştir. Aydınlanmanın düşünsel boyutta, modernizmin ise sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi boyutta yarattığı toplumsal değişim süreci çoğunlukla dini düşünce içinde ele alınan mitlere olan yaklaşımı ve yeni toplumsal düzen içerisinde mitlerin üretimini etkilemiştir. Belirli bir dini yapının görünür olmadığı geleneksel toplumlarda kolektif bilinçle oluşturulmuş, hayatın merkezinde yer alan ve kutsalla iç içe geçmiş mitler, modern dünyada toplumsal hayat üzerinde sahip olduğu bu merkezi rolü kaybetmiştir. Metafizikten rasyonaliteye geçiş sürecinde irrasyonel anlatılar olarak kabul görmüş mitler, modern dünyanın seküler yapısı içinde kendine eskisi kadar yer bulamamıştır. Mitsel gelenekten kopuş her ne kadar modern dünyanın bir gerekliliği olarak görülmüş olsa da modern toplumlarda yaşanan anlam krizleri ve anomilerin başlıca sebeplerinden biri olarak toplumlara aidiyet hissi kazandıracak mitolojilerin olmayışı görülmüştür.²

¹ Denise Daniels vd., “A Classroom with a World Wiew: Making Spiritual Assumptions Expicit in Management Education”, *Journal of Management Education* 24/5 (2000), 546.

² Jung, modern toplumlarda yaşanan bu kriz durumunu “İnsan Ruhuna Yöneliş” adlı kitabında ruhun maddecilik yaklaşımı temelinde ele alınması üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Yung’ a göre Antik Çağ’dan Orta Çağ’a kadar tüm toplumlar ‘maddi bir ruh’ inancı ile yaşarken bu durum 19. yüzyılın ortalarından itibaren çok keskin bir biçimde değişmiştir. Bilimsel materyalizmin yarattığı etki, maddesel olmayan ve metafiziğe ait tüm soyut unsurları ‘gerçekçi’ ve ‘bilimsel’ olmadığı gerekçesiyle reddetme eğilimi içine girmiştir. bk. C. Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş: Bilinçaltı ve İşlevsel Yapısı*, çev. Engin Büyükinial (İstanbul: Say Yayınları, 2001), 19. Bununla birlikte Reform hareketleriyle Hristiyanlık ’tan yaşanan dinsel kopuş durumu da metafiziksel olan her şeyin bilimsel materyalizm karşısında etkinliğini kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Jung’a göre yaşanan bu değişim, modern Batı’nın yeni tinsel kaynaklara başvurarak, kendi yaratılışını

20. yüzyılın sonlarına doğru modern pozitivist paradigmanın etkisini kaybederek yorumsamacı (hermenötik) paradigmanın ön plana çıkmasıyla birlikte modernizm ortaya çıkarttığı sekülerleşme tezi kapsamında dinin ve kutsalın toplumsal hayattaki konumu da yeniden sorgulanmaya başlamıştır. Başta Durkheim ve Eliade olmak üzere Batılı modern literatürde ortaya çıkan din ve kutsal tartışmaları, Weber (1938)'in dinin ve kutsalın ortadan kayboluş sürecini ifade ettiği “büyü bozumu” tasviriyle devam ederek modern çağdaki din, kutsal ve sekülere yönelik tartışmaları yeniden gündeme getirmiştir. Weber'in modernite eleştirisi olarak ele aldığı sekülerleşme kuramı, daha sonra Ernst Troeltsch, Bryan R. Wilson, David Martin, Peter Berger, Thomas Luckmann, Karel Dobbelaere ve Rodney Stark tarafından geniş bir zeminde tartışılmıştır.³

Bu çalışmalar daha çok modern dönemde dinin kamusal alandaki konumunun nasıl değiştiğini ve sekülerleşme tezinin nasıl işlevsel hale geldiğini açıklamaya çalışmıştır. Ancak 21. yüzyılda modernite ve sekülerleşme tartışmalarında etkili olmayan yorumsamacı paradigma kapsamında ortaya çıkan postmodern eleştiriler sekülerleşme tezinin temel argümanı olan dinin ve kutsalın modern toplum içinde ortadan kaybolacağı hipotezini tam tersine çevirmiştir. Modernizmin köktenci ve yapısal ayrımının bir sonucu olarak ortaya çıkan kutsal & seküler ile dini & dindışı arasındaki ayrım postmodernizm çoğulculuğu ve farklılaşmayı ön plana çıkartan yaklaşımıyla birlikte postmodern toplumsal yapı içinde yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Günümüz toplumunda postmodern kutsal veya seküler kutsal olarak nitelendirilen, küreselleşmenin yarattığı tüketim kültürünün bir sonucu “popüler kültür spiritüelliği” olarak farklı form ve yapılarla ortaya çıkan kutsallıkların varlığını devam ettirmesi, kutsalın modernizmden postmodernizme kadar geçirdiği dönüşümün anlamlandırılmasında önemli olmuştur.⁴ Bu kapsamda, çalışmanın konusu çağdaş dünyadaki kutsalın dönüşümünü postmodern kutsallık üzerinden ele almaktır. Çalışmanın amacı, modernleşme, sekülerleşme ve kutsal kavramlarını eleştirel söylem analizi yöntemiyle tartışarak bu kavramların post-seküler toplum içinde geçirdiği dönüşüm ve mitsel düşüncenin post-seküler toplumda yeni postmodern kutsallar yaratmadaki etkilerini anlamaktır. Bununla birlikte çalışmanın diğer bir amacı da modernizm ve postmodernizmin kutsal/seküler ayrımı temelinde bireylerin dünya

---

temellendirebileceği bir mite ihtiyacı olduğu gerçeğini ortaya çıkartmaktadır. Bu arayış ise ‘modern dünya mitleri’ olarak vuku bulmuş ve yeni dünya düzenine uygun farklı mitolojik dayanaklar ortaya çıkartılmıştır. bk. Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalara ve Gizemler*, çev. Cem Soydemir (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 23.

³ Bu çalışmalar için bk. Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, çev. Talcott Parsons ve Anthony Giddens (London & Boston: Unwin Hyman, 1930); Ernst Troeltsch, *Protestantism and Progress: A Historical Study of the Relation of Protestantism to the Modern World*, çev. William Montgomery (London: Williams & Norgate, 1912); Bryan R. Wilson, *Religion in Secular Society: A Sociological Comment* (London: Watts, 1966); Peter Berger, *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion* (Garden City, NY: Doubleday, 1967); David Martin, *The Religious and the Secular* (London: Routledge & Kegan Paul, 1969); Karel Dobbelaere, “Secularization: A Multi-Dimensional Concept”, *Current Sociology* 29/2 (1981); Rodney Stark, “Secularization”, *Sociology of Religion* 60/3 (1999).

⁴ Em McAvan, “The Postmodern Sacred”, *The Journal of Religion and Popular Culture* 22/1 (2010), 1-13.

görüşlerini nasıl değiştirdiğini ve bu değişikliklerin toplumsal düzeyde nasıl yansıdığını incelemektir. Karşılaştırmalı tarihsel perspektifle eleştirel bir söylem analizi kullanarak yapılan çalışmada modernleşme, sekülerleşme ve postmodernleşme süreçlerinde başta mitsel düşüncenin ve kutsalın geçirdiği dönüşüm ile çağdaş toplumlardaki postmodern kutsallıklar tartışılmaya çalışılmıştır.

1. Modernleşme, Sekülerleşme ve Kutsal

18. yüzyılın sonlarında Aydınlanma düşüncesi ve Rönesans ile başta Batı dünyasında etkili olmaya başlayan pozitivist düşünce beraberinde ‘modern’ olarak nitelendirilen yeni bir toplumsal yapı formasyonu ortaya çıkartmıştır. Modernizm ideolojisi çevresinde gelişen bu değişim süreci toplumsal hayat içindeki deney ve gözleme dayalı olmayan, metafiziksel unsurların yarattığı müphemliği ortadan kaldırmaya çalışarak, dinin kamusal alandaki etkinliğini azaltmaya çalışmıştır. Modern dönem öncesi geleneksel toplumsal yapı içinde varlığın yalnızca bilinen ve duyularla algılanan bir gerçeklik alanı içinden değil de çoğunlukla içsel bir tecrübe olarak metafiziksel ya da gerçek ötesi bir biçimde algılanması, modernizm için gerçekliğin görünürlüğünü engelleyen bir durum olarak görülmüştür. Metafizik karşısında rasyonaliteyi ön plana çıkartarak insan aklı ile düşünebilen her unsurun dış dünyada bir gerçekliğinin olması gerektiği fikrini ön plana çıkartan modernizm düşüncesi temelinde Tanrı ve din toplumsal hayat içinden çıkartılmış ve bunun yerine bilimsel hakikat temelli rasyonel bilgi toplumsal hayatın merkezinde yer almıştır. Modern çağda bireyler artık kendi değer sistemlerini dini buyruklara göre değil faydacı ve rasyonel değerlere göre oluşturmaya başlamışlardır. Bireyi kâinatın ve hakikatin tam ortasına alan modernizm bir bakıma bireye Tanrı'nın otoritesini ve hakimiyetini devretmiştir. Modernizmin değerler ile olgular arasında yaptığı bu ayrım dini olan -dindışı ve kutsal-seküler ayrımını da ortaya çıkartmıştır. Bu ayrımda değerler kategorisi dini ve kutsal olana işaret ederken, olgular kategorisi ise dindışı ve seküler olana işaret etmektedir.⁵

Modernizmin bireyseli temeller üzerine inşa ettiği yeni toplumsal düzen anlayışında topluma ait tüm yapılar, değerler, kurumlar, inançlar ve sosyal ilişki ağları da köklü bir değişime uğramıştır. Geleneksel cemaat ilişkileri ve duygusal temelli kurulan ilişkiler ile bütünleşmiş bir toplumsal yapının yerini alan modern toplum, bireyler arası ilişkileri ve bireyin doğa ile kurduğu ilişkiyi rasyonel temellere oturtarak yeni bir dünya tasavvuru oluşturmuştur. Modernlik ya da medenileşme olarak nitelendirilen bu dünya tasavvuru “bireysel özgürleşme” ve sürekli ilerleme nosyonu altında birey ve topluma ait tüm değer ve yapıları köklü bir değişim içine sokmuştur. Bu köklü değişimlerden etkilenen ve yazarın da makalede sıklıkla vurgulamaya çalıştığı yapılardan biri olan din, modernizmin toplumsal hayatın merkezine yerleştirdiği pozitivist bilim anlayışının dışında kalarak, özel alan sınırları içine çekilmiştir. Dinin kamusal alandan özel alan sınırlarına çekilmesi, modernite içinde dünyevileşmenin de aynı zamanda hızla devam ederek, kutsala ve ilahi olana ait unsurların dünyevi kültür içinde kullanılmaya başlayan işe yarar unsurlar haline getirmiştir. Modernizmin dini toplumsal hayatın merkezinden uzaklaştırması temelinde ise dinin değişmez kural ve kaidelerinin değişime ve dünyevileşme pratiklerine açık olmadığı

⁵ David Kim vd., “The Sacred/Secular Divide and the Christian Worldview”, *Journal of Business Ethics* 109/2 (2012), 205.

varsayımı yatmaktadır. Bu sebeple din, modernleşmenin ilerleme nosyonu önünde bir engel teşkil etmesi sebebiyle merkezden çepere itilerek, bireyin özel yaşam sınırları içinde yer almaya başlar. Modern çağın bireye dinsel alan kapsamında sunduğu bu müphemlik, toplumları kolektif olarak bir araya getiren dinlerin yerine daha çok bireysel inanca dayalı çok daha parçalanmış yeni maneviyat/dinsellik biçimleri ortaya çıkartmıştır. Gruplar için ortak değerler sistemi üretmek yerine daha çok bireysel farklılıkları içeren çoğulcu maneviyat biçimleri oluşturmaya çalışan bu yeni maneviyat alanları, bireyin kendi dini değer sistemi ve sembolizmini yarattığı ‘çoğul bir kutsallık’ alanı oluşturmuştur.⁶

Modernizmin kutsala kazandırmış olduğu yeni kimlik onu farklı formlar içine sokmuştur. Modernleşme ile kolektif yaşamın toplumsal hayattan giderek uzaklaşması ve yerine daha çok etnik ve kültürel çoğulculuk temelli mikro grupların ortaya çıkması ile toplumsal yapı içinde dinin de bu parçalanmışlığın bir sonucu olarak bireysel tecrübeye dayalı heterojen gruplar içinde tecrübe edilmesi, kutsalı ve onun tecrübesini farklı formlar içine sokan en önemli etmen olmuştur. Kutsalın tecrübesinde yaşanan bu değişimler, kutsal temelli oluşan maneviyat biçimlerini de geleneksel temsiliyetlerinden uzaklaştırarak daha çok kapitalizmin bir ürünü olan meta fetişizm üzerinden oluşturmuştur. Kutsalın ve dini maneviyat biçimlerinin kendini metalar üzerinden görünür kılma çabası modern çağın dünyevi alanı içinde bireye sonsuzluk ile ilişkilendirdiği metafizik alana geçiş imkânı sağlamıştır. Modernizmin bilinen ve görünen üzerinden oluşturduğu hakikat anlayışı ve olguları yapısal kalıplar içinde ele alış biçimi Bauman’a göre modernliğin açıklanamayacak ve gösterilemeyecek şeyleri rasyonel aklın ölçmeye dayalı anlayışıyla açıklamaya çalışmasının bir sonucu olmuştur.⁷

19. ve 20. yüzyılda modernizmin sınırlarını Batı dünyasında hızla genişleten pozitivist düşünce o dönemdeki sosyal bilimler alanında da etkin bir görüş olarak varlığını sürdürmüştür. Dönemin öncü isimlerinden Comte, sosyal bilimlerde pozitivist temelli oluşan değer yargılarının dini inancın yerini alacağını savunurken, aynı dönemde Engels sosyalizmin, Marx ise kapitalizmin dini ortadan kaldıracığı öngörüsünde bulunmuşlardır.⁸ 20. yüzyılda dinin ve kutsalın ortadan kalkacağını öne süren sekülerleşme tezi, modernizm düşüncesinin de temel yaklaşımı haline gelmiştir. Sekülerleşme esas itibarıyla dini pratiklerin, inançların, kurumların ve dinsel düşüncenin modern dönem içinde çöküşe geçmesi olarak tanımlanmaktadır.⁹ Modernitenin sanayileşme, kentleşme ve kültürel çoğulculuk gibi yapısal faktörlerinin etkisiyle ortaya çıkan sekülerleşme süreci toplumsal hayat içindeki kutsalın da etkisini giderek azaltmıştır. Weber’in ‘büyü bozumu’ olarak adlandırdığı yeni modern toplumsal yapı içinde din artık merkezi konumunu yitirmiş, modern dünya kutsalın büyüünden arınmış ve tamamen rasyonel değerler ile çevrilmiş

⁶ Özgür Taburoğlu, *Dünyevi ve Kutsal: Modernlerin Maneviyat Arayışları* (İstanbul: Metis Yayınevi, 2008), 223.

⁷ Zygmund Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003).

⁸ Ali Köse, “Modernleşme, Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”, *Kutsalın Dönüşü: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*, ed. Ali Köse (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 11-20.

⁹ Bryan Wilson, “Sekülerleşme”, çev. Ali Bayer, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, ed. M. Ali Kirman ve İhsan Çapcıoğlu (Ankara: OTTO Yayınları, 2015), 9-25.

kurumsal bir yapı içine girmiştir.¹⁰ Bunun sonucunda din diğer kurumlar üzerinde sahip olduğu otoriteyi ve toplumsal alandaki hakimiyetini kaybetmiştir.¹¹ Julien Freund Weber'in modernitenin yarattığı bu durumu ele alışını şu şekilde özetlemiştir:

“Dünyanın büyüğü bozuldu. Bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte insanoğlu sihirli güçlere, ruhlarla ve şeytanlara inanmayı bıraktı; kehanet duygusunu ve hepsinden önemlisi kutsal duygusunu kaybetti. Gerçeklik kasvetli, düz ve faydacı bir hal almış, insanların ruhlarında büyük bir boşluk bırakmış ve bu boşluğu öfkeli faaliyetlerle ve çeşitli karar ve alt yöntemlerle doldurmaya çalışmışlardır (...) Mistisizm gizemleştirmeye, cemaat cemaatçiliğe dönüşmüş ve yaşam birbiriyle ilgisiz bir dizi deneyime indirgenmiştir”.¹²

Bu durumu ‘sihirsizleşme’ olarak nitelendiren Charles Taylor ise modern çağda kutsalın ortadan kaybolmasıyla birlikte modern dönem öncesi toplumlardaki sihirli, büyü (kutsal ve mitlerle örülü) bir dünyada yaşanıldığı inancını değiştirerek onun yerini seküler bir toplumsal yapının aldığını ifade etmiştir.¹³

Sekülerleşme tezi etrafında şekillenen kuramsal yaklaşımlara bakıldığında süreç çoğunlukla modernleşme ile dinin toplumsal hayattaki etkinliğinin giderek azalarak dine ait öğelerle kutsalın tezahürlerinin de buna paralel olarak gerilediği şeklinde ifade edilmiştir.¹⁴ Ancak, 21. yüzyılın postmodern tartışmaları sekülerleşme tezine olan yaklaşımı değiştirmiştir. Dinin ve kutsalın modern toplumsal hayat içinde gerileyeceği ve yok olacağı düşüncesine karşı gelerek sekülerleşme tezinin pozitivist tekeli söylemine karşı çıkan düşünürler, sekülerleşme tezinin önemini yitirmesine sebep olmuştur. David Martin, sekülerleşme tezini açıkça reddeden ilk çağdaş sosyolog olmuştur. Martin, ‘sekülerleşme’nin teorik amaçlı kullanılan bir kavram olmaktan ziyade ideolojik ve polemiksel amaçlara hizmet ettiğini ve “insan ilişkilerinde dini bir dönemden seküler bir döneme geçiş” olarak kabul edilen bir tarihsel sürece dair genel ve tutarlı bir kanıt bulunmadığı için kavramın sosyal bilimsel söylemden çıkartılmasını önermiştir.¹⁵ Sekülerleşme tezine karşı oluşturulan postmodern eleştirilerden bir diğeri de Avrupa’nın sekülerleşmesinin bir sonucu olarak gösterilen ‘bilimsel ateizm’ çağının doğruluğunun sorgulanması olmuştur. Avrupa’nın bütünüyle sekülerleştiğine, dini katılımın ve dindarlığın yok olduğuna dair indirgemeci yaklaşımları eleştiren Grace Davie, bireysel

¹⁰ Max Weber, *From Max Weber: Essays in Sociology*, çev. H. H. Gerth ve C. Wright Mills (New York, NY: Oxford University Press, 2009), 372.

¹¹ John A. Coleman, “Seküler: Sosyolojik Bir Bakış”, çev. Ö. Faruk Darende, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, ed. M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ankara: OTTO Yayınları, 2015), 10.

¹² Julien Freund, *The Sociology of Max Weber* (New York: Pantheon Books, 1968), 24.

¹³ Taylor sihirsizleşmeyi şu şekilde açıklamaktadır: “İşe, atalarımızın var olduğunu kabul ettiği sihirli dünyayla, ruhların, şeytanların, manevi güçlerin dünyasıyla başlayalım. Sihirsizleşme süreci bu dünyanın yok olması ve yerine bugün yaşadığımız dünyanın geçmesidir. Bu dünya düşüncelerin, hislerin, ruhsal hamlenin sadece zihin dediğimiz yerde var olduğu; kozmosta sadece insanlarda zihin bulunduğu (...); düşüncelerin, hislerin vs. bu sınırlı zihinlerin “içinde” konumlandığı bir dünyadır”. bk. Charles Taylor, *Seküler Çağ*, çev. Dost Körpe (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 37.

¹⁴ John J. Macionis – Ken Plummer, *Sociology: A Global Introduction* (London: Pearson, 2012).

¹⁵ David Martin, Secularization Issue: Prospect and Retrospect, *British Journal of Sociology* 42/3 (1991), 465.

dindarlığın Avrupa'da önemli ölçüde devam ettiğini ve halkın büyük çoğunluğunun Tanrı'ya inandığını belirterek sekülerleşme tezini eleştirmiştir. Davie'ye göre önemli olan nokta; insanların artık neden inanmadıkları değil, neden inanmaya devam ettikleri halde minimal düzeyde bile dini kurumlarına katılım göstermeye gerek duymamalarıdır.¹⁶ Sekülerleşmenin kavramsal ve bilimsel temsil sorununa yönelik yapılan temel iki eleştiri ile birlikte 21. yüzyılın değişen toplumsal yapısı artık modernizmin yapısalcı temellerle açıklayabileceği bir formdan çıkarak kimlik, ırk, etnisite, cinsiyet ve inanç temelli mikro formlar içine sokmuştur. Modern toplumun ortak değerler ve kaideler ile oluşturduğu homojen yapı yerini çok parçalı, bireysel değerleri içeren, farklılığı ve çoğulculuğu öne çıkartan postmodern kalıpların oluşturduğu heterojen toplumsal yapıya bırakmıştır.¹⁷ Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan toplumsal değişim süreci ve bunun sonucunda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler ve dini gruplar, sekülerleşme tezinin öne çıkarttığı din argümanlarının geçerliliğini sorgulatan önemli gelişmeler olmuştur. Dinin ve kutsalın toplumsal hayatta yeniden görünürlük kazanması, dinin siyasal, ekonomik ve küresel alanlarla etkileşiminin artması ve birçok din temelli sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkması, modern dünyanın seküler olduğu anlayışını ortadan kaldırmıştır. Ortaya çıkan bu yeni toplumsal değişim süreci de-sekülerizasyon, tekrar-kutsallaşma ve post-seküler toplumun ortaya çıkışı şeklinde açıklanmaya başlamıştır.¹⁸

2. Post-seküler Toplum ve Postmodern Kutsal

Post-sekülerizm, sosyoloji ve diğer çeşitli disiplinlerde ortaya çıkmış ve dinin kamusal alandan geri çekilmesini ve bir toplumun çağdaş analizlerinde dini aktörlerin etkisini göz önünde bulundurma gerekliliğini ifade etmektedir. Din ve sekülerizm kavramlarına yönelik yapılan tartışmalara benzer şekilde, post-sekülerizm de tartışmalı bir kavram olmuştur. Aslında, sekülerizmi anlamak için, bireylerin dinin doğasını anlamaya yönelik ön kabullerini sorgulamaları gereklidir. Eğer, din bireyler tarafından toplumun modernleşme sürecinde geride bıraktığı antik bir ideoloji olarak görülürse, sekülerizm dinin etkinliğinin azalması olarak algılanabilir (örneğin, katı sekülerleşme tezi). Diğer taraftan, eğer din bireysel bir unsur olarak özel alana ait bir mesele olarak kabul edilirse sekülerizm de dinin kamusal alanla ilişkilendirilmemesi olarak değerlendirilebilir (örneğin, dinin özelleştirilmesi tezi).¹⁹

Post-sekülerizm, dinin kamusal alanda neoliberalizm çerçevesinde nasıl yönetildiğini inceleyen belirli bir sekülerizm biçimi olarak görülebilir. 'Post' terimi, dini kamusal alandan dışlayan sekülerist bakış açısından sapmayı ima etmesine rağmen post-sekülerizm hala sekülerist çerçeve içinde faaliyet gösterdiğini belirtmek önemlidir. Sekülerizm, dini kamusal alana dahil etmek için kendini adapte etmiş olsa da temelde seküler doğasını aşamamaktadır. Önemli olan, kamusal alanda kullanılan dilin hala sekülerizmi yansıtması ve tüm dini grupların bu kamusal alanın içinde aktif olarak yer almamasıdır. 'Din' tanımı ve

¹⁶ Grace Davie, *Believing without Belonging: Is this the Future of Religion in Britain?*, *Social Compass* 37/4 (1990), 455-469.

¹⁷ Georges Bataille, *Visions of Excess Selected Writings 1927-1939*, çev. Allan Stoekl vd. (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1985).

¹⁸ Bryan S. Turner, *Din ve Modern Toplum*, çev. Arzu Tüfekçi (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2017).

¹⁹ Adam Possamai, "Post-Secularism in Multiple Modernities", *Journal of Sociology* 53/4 (2017), 822.

hangi din ifadelerinin kabul edilebilir olduğu konularındaki sorular genellikle sekülerist söylemler ve baskın dini grupların etkisi tarafından şekillendirilmektedir.²⁰

Modern toplumsal yapıdan postmoderne geçişle birlikte dinin ve kutsalın sosyal hayatla etkileşimine yönelik sekülerleşme tezinin öne sürdüğü argümanların sorgulanması dinin gündelik hayat içinde hala etkisini devam ettirdiği yeni toplumsal yapının post-seküler olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Casanova, bu geçiş sürecinde dini özel alandan kamusal alana etkili bir şekilde taşıyan dört ana toplumsal olgunun varlığını saptamıştır. Bunlar; 1979 İran devrimi Polonya’da Dayanışma hareketinin yükselişi, Latin Amerika’da Katolik Kilisesi’nin siyasi angajmanı ve ABD’deki Hıristiyan sağın büyümesidir. Bu gelişmeler, yalnızca dinin “sekülerleşmiş” olarak kabul edilen ülkelerde geri dönebileceğini değil, aynı zamanda siyasi rejimleri ve yönetim biçimlerini de etkileyebileceğini göstermiştir.²¹ Yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaşanan bu gerçeklikler dini göz ardı edemez hale getirmiştir. Din sadece geri dönmekle kalmamış, aynı zamanda yeniden canlanmış ve modernleşmeyi reddetmek bir yana, ilerleme ve özgürleşme inancını birçok farklı şekilde benimsemiştir.²²

Bu yeni toplumsal düzen içinde dinin yapısal temellerinden ziyade geleneksel din anlayışlarında ve dini tecrübeye önemli değişimler yaşanmıştır. Her ne kadar dinin toplumsal hayattaki etkinliği devam etmiş olsa da modernleşme, sekülerleşme ve küreselleşmenin yarattığı büyük ölçekli değişimler dini tecrübe ve kutsalı da sahip oldukları yapısal formlarından farklılaştırarak daha çok bireysel maneviyat biçimlerine dönüştürmüştür. Postmodern toplumsal yapının dini alanda yarattığı parçalanmışlıkla paralellik taşıyan post-sekülerizm, dinin tamamen ortadan kalması yerine postmodern toplumun karmaşası içinde bireyin yitirdiği anlam kaybını, inancı ve kutsalı yeniden keşfetmesi olarak görülmüştür.²³ Bireyin dini inançlara ve ayinselliklere duyduğu ihtiyaç, postmodern toplumda kutsalın yeniden ortaya çıkmasını etkileyen en önemli etmen olmuştur. Postmodern çağda kutsalın yeniden ortaya çıkışı düşüncesi aslında kutsalın modern çağda ortadan kaybolup, postmodern çağda geri döndüğü üzerine kurulmamıştır. Kutsalı yorumsamacı paradigma içinde ele alan yaklaşımlar onun hiçbir zaman yok olmayacağını, kutsalın tezahürlerinin dünyevi alan içinde her zaman ortaya çıkacağını düşünmüşlerdir. Eliade’ye göre modern insan her ne kadar rasyonel bir dünya görüşüne sahip olsa da kutsal ve onun tezahürleri her zaman onun hayatının ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur.²⁴ Bu açıdan, post-seküler olarak nitelendirilen postmodern toplumlarda

²⁰ Arie L. Molendijk, “In Pursuit of the Postsecular”, *International Journal of Philosophy and Theology* 76/2 (2015), 101.

²¹ José Casanova, *Public Religions in the Modern World* (Chicago: The University of Chicago Press, 1994), 3.

²² John Torpey, “A (Post-) Secular Age? Religion and the Two Exceptionalisms”, *Social Research* 77/1 (2010), 269.

²³ M. Ali Kirman – Hasan Sarı, “Post-Seküler Toplumda Anlam Arayışını ve Tasavvufu ol Metaforu Üzerinden Okuman”, *Sekülerleşme Tartışmaları*, ed. M. Ali Kirman ve Volkan Ertit (Ankara: Kadim Yayınları, 2019), 197-218.

²⁴ Mircea Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990).

dinle kutsalın da farklı alt formlara büründüğü ve kamusal alandaki etkinliklerini yeni dini tecrübe biçimleri içinde devam ettirdikleri görülmüştür.²⁵

Günümüz postmodern toplumunun tüketici bireyleri, küresel dünyanın her geçen gün biraz daha dijitalleşen toplumsal hayatı içerisinde yeni kutsallık biçimleri yaratmaktadır. Geleneksel toplumun dindar insanı gibi seküler dünyanın postmodern tüketici bireyi de kendi kutsallarını farklı biçimlerde oluşturmuştur. Postmodern insanın kutsalı ortaya çıkartması da yine postmodernizm kültürel ve dini gelenekte yarattığı çoğulcu yaklaşımının bir sonucu olmuştur.²⁶ Postmodern kutsal olarak ifade edilen kutsalın postmodern toplumdaki yeni biçimi temel olarak popüler kültür dinselliği/ruhaniliği şeklinde tanımlanmaktadır.²⁷ Çoğunlukla tüketim kültürü nesnelere görsel ve yazılı popüler kültür öğeleri içinde kutsal bir içerik kazanması şeklinde tezahür eden kutsal, Batı kapitalizmi temelinde bütün dünyada küresel bir kimlik kazanmıştır. Özellikle sinema ve popüler kültür metinleriyle yaratılan postmodern kutsallar, dini ve mitsel geleneğin de postmodern dünyadaki taşıyıcıları haline gelmiştir.

Postmodern birey, çoğunlukla medya tarafından görsel basın metinleri aracılığıyla kendine sunulan mitsel temsiliyetleri 'gerçeklik' olarak kodlamaktadır. Bunun nedeni mitolojik unsurların geçmişte gelenek ve kültürle kurduğu kuvvetli bağ ve bu unsurların toplumsal olarak kolektif bir biçimde kabul edilen bir gerçeklik alanı oluşturmuş olmasıdır. Mitlerin kutsal anlatılar olarak kabul edildiği düşünüldüğünde, günümüzde bu anlatıların bireye medya tarafından sunulduğunda temsil ettiği şeylerin gerçekliği de büyük oranda kabul görmektedir. Tudor'a göre mitin benimsenmesindeki en önemli şey gerçek olduğuna inanılmasıdır.²⁸ Bu bağlamda, mitlerin toplumsal gerçeklik zemininde aldığı pozisyon günümüz modern toplumunda daha çok bireyin inanç sistemiyle kurduğu bağ ile ilişkili olmaktadır. Mitler hem kendi sürekliliğini hem de toplumsal yapının sürekliliğini sağlamak amacıyla yeniden şekillenmekte ve yeniden oluşturulmaktadır. Bu açıdan, mitler toplumsal yapının kültür öğelerinin değişimine paralel olarak değişmekte ve güncellenmektedir. Böylelikle, geçmiş ve şimdi ile bir bağ oluşturarak, geçmiş dönemlerdeki mitlerle ifade edilen kutsal deneyimlerin günümüzde tekrardan yaşanmasını sağlayıcı tarihsel bir olgu olmuştur. Boudrillard'ın ifadesiyle postmodern toplumdaki gerçek ile gerçek dışının birbiri içine girmesi ve bir hiper-gerçeklik alanı oluşturmasında gerçek dünyadaki dindarlık öğelerinin kutsal bir karakterde gerçektışı olan popüler kültür öğeleri içinde yeniden yaratılması postmodern kutsal olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda Tanrı'ya atfedilen kutsallık ikonlara ve imgelere devredilerek ilahi gücün yeni biçimleri oluşmaktadır.²⁹ Postmodern kutsallar da bu yansıtılmış imgelerin etrafında yeniden biçimlenmektedir.

²⁵ Denis Jeffrey, "Dinbilim Açısından Günlük Hayat", çev. Zeki Özcan, *Din Bilim Yazıları I*, ed. Zeki Özcan (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), 42-74.

²⁶ Veikko Anttonen, "Sacred". *Guide to the Study of Religion*, ed. Willi Brown vd. (London: Cassell, 2000), 271-282.

²⁷ McAvan, "The Postmodern Sacred", 1-13.

²⁸ Julie Reid, "Mythological Representation in Popular Culture Today", *South African Journal for Communication Theory and Research*, 33/2 (2007), 305-318.

²⁹ Jean Baudrillard, *Simülarklar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2017), 17.

3. Mitsel Düşünce ve Mitoloji

Mit, Yunanca “mitos” kelimesinden gelen ve “söz, söylev, efsane veya hikâye” anlamları taşıyan bir kavramdır. Esas olarak, bir hikâye niteliği taşıyan mitler belirli bir geleneğin izlerini taşıyan ve çoğunlukla tanrıların ve insanoğlunun ele alındığı anlatılar olmaktadır.³⁰ Bununla birlikte, kutsala ait bir anlatı biçimi olarak da görülen mitler evrenin ve insanoğlunun yaratılışına dair getirdiği mitolojik anlatılar ile ilk çağlardan itibaren kutsal kabul edilerek önemli dinsel anlatılar olarak görülmüştür. Ancak, tarihsel değişim süreciyle birlikte mitlerin kutsalın ifadesine yönelik sahip oldukları işlev değişerek modern düşünce sistemi içinde gerçekliğin dışına indirgenen, hayal gücüne ait anlatılar olarak nitelendirilmiştir.³¹ Mitleri tarih öncesi toplumlara özgü anlatılar olarak ele alan bu indirgemeci yaklaşım, kültürel çoğulculuk yaklaşımının ortaya çıkmasıyla birlikte değişime uğramıştır. Kültürün özerkliğinin vurgulandığı kültürel çoğulculuk yaklaşımı içinde mitler, kültürlere özgü farklı kutsal anlatı sistemlerinin bir parçası olarak ele alınmış ve bu anlatılara ait gerçekliğin kültürler arasında göreceli bir gerçeklik alanı yarattığını ortaya çıkartmıştır. Bunun bir sonucu olarak, mitler toplumsal hayat içinde geleneğin ve kültürel unsurların gerçeküstü anlatılar ile nesiller arasında aktarılmasında en önemli kaynak haline gelmiş ve tarih öncesi çağlarda toplumsal hayatı denetleyici ve düzenleyici bir işleve sahip olmuştur.³²

Mitolojinin modern dünyadaki yansımaları da aslında ‘mit’ kavramına yüklenen anlamın arkaik dönemden günümüz modern toplumlarına kadar yaşanan tarihsel süreç içerisinde yaşadığı epistemolojik değişimin bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Modern dönem öncesinde mit, en geniş kapsamıyla, insanın varlığı, yaratılışı, evreni ve çevresini anlamlandırmak için oluşturduğu ‘kutsal söylenceler’ olmaktadır.³³ Arkaik insanın çevresindeki olguları anlamlandırmak ve yaşadığı dünyayı tasavvur etmek için sembolik bir dille oluşturduğu mitoslar bu açıdan gerçekliğin ‘gerçeküstü’ bir dille anlatıldığı söylenceler olarak görülmektedir.³⁴ Arkaik insanın kutsal söylenceler ile olguları sembolik bir biçimde ele alışı ve doğayı anlamlandırma biçimi, mitlerin ilkel insanların düşünce yapısının nasıl şekillendiğini ve o düşünce yapısından modern kültüre nasıl geçildiğini anlamlandırmada önemli bir kaynak olmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar mitler, çeşitli dini ve kültürel paradigmalardan değişimine paralel olarak her dönem içinde kendini farklı şekillerde ortaya çıkartmaktadır.³⁵ Bu durum mitlerin yalnızca ‘eski’ ve ‘gerçek dışı’ olana dair anlatılar olmadığını, tarihin her döneminde mitsel anlatımın oluşturulabileceği ve bunların yansımalarının görülebileceğini göstermektedir. Bu nedenle modern çağda kendini farklı anlatı biçimleri içinde gösteren mitlerin ve yeni dünya düzeni içerisinde üretilen modern mitlerin sahip olduğu işlevleri anlamlandırabilmek önemlidir. Aydınlanma düşüncesi ve buna paralel olarak pozitivizm

³⁰ Mark P. O. Morford- Robert J. Lenardon, *Classical Mythology* (New York: Oxford University Press, 1999), 1.

³¹ Cengiz Batuk, “Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar”, *Milel ve Nihal*, 6/1 (2009), 27-53.

³² Melek Akgün, “Japon Mitolojisinde Kadın İmgesinin Oluşumu”, *Milel ve Nihal*, 18/2 (2021), 265-292.

³³ Mircea Eliade, *Mitin Özellikleri*, çev. Sema Rifat (İstanbul: Simavi Yayınları, 1993), 13.

³⁴ Ahmet Uğurlu, “Claude Levi- Strauss’ta Mitos”, *İnsan & Toplum*, 4/7 (2014), 114.

³⁵ Muammer Ulutürk, “Tarihi, Dini, Kültürel Bağlamda Mitoloji ve Modern Kültür Ürünlerinin Mitolojiye Dönüşümü”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1/1 (2012), 863-878.

temelinde gelişen Rönesans, Reform, modernleşme, sekülerleşme ve postmodernleşme süreçleri mitlere yüklenen anlam ve işlevlerin de değişimine sebep olmuştur. Aydınlanma düşüncesinin tinsel ve metafizik olanın gerçekliğini yadsıyan pozitivist yaklaşımı mitleri 19. yüzyılın sonlarına kadar 'gerçekliğin' tam karşıtı olan herhangi bir şey olarak konumlandırmıştır. Ancak her ne kadar Aydınlanma ve modernizm düşüncelerinin metafizik ve dini alanda yarattığı sekülerleşme hareketi içinde mitler modern dünya görüşü içinde birer masal, efsane ve gerçeküstü anlatılar olarak ele alınmış olsa da kolektif düşüncenin ve insanın değer dünyasının bir yansıması olan mitlerin modern toplumlarda da hala farklı biçimlerde muhafaza edildiği görülmektedir. Özellikle kolektif düşünceyle şekillenen mitsel anlatılar yine aynı şekilde sembolleştirdikleri ve simgesel hale getirdikleri unsurları 'ortak bir paylaşım' alanı içerisinde muhafaza etmektedirler.³⁶ Bu açıdan, mitosun hayatın merkezinde kutsal bir söylence olarak yer aldığı geleneksel toplum ile kolektif düşüncenin bireysel düşünceye dönüştüğü ancak toplumsal bütünlüğün farklı mitsel anlatılar ile sağlanmaya çalışıldığı modern toplumlar arasında bir benzerlik bulunmaktadır. İlkel insanın mitos ile hayatı anlamlandırma aşamasından kültürün oluşum sürecine geçişte mitlerin işlevlerini ve insanın mitsel dönemden kültüre geçiş dönemindeki rasyonaliteyi vurgulayan Levi Strauss da bu rasyonalite sayesinde mitin modern düşünce sistemi içerisinde yer alabilen evrensel yönünü vurgulamaktadır.³⁷ Levi Strauss'a göre mitsel düşünce temelinde yer alan bu rasyonalite (ikili karşıtlıklar) aslında onu farklı kültürel sistemler içerisinde de var edebilecek ve kültürün oluşumuna kaynaklık edebilecek imkân sağlamaktadır. Mitler sahip olduğu bu evrensel kodlar aracılığıyla tarihsel olaylar içinde farklı durumları ifade etmek için kullanılabilir. Mitolojilerin modern dönemdeki yapısal anlam düzenini sağlayıcı işlevleri üzerine çalışan Roland Barthes da miti bir iletişim sistemi ya da anlamlandırmanın bir türü olarak tanımlamaktadır.³⁸ 'Gösteren' ve 'gösterilen' kavramları üzerinden teorisini oluşturan Barthes'a göre mitler aslında gösteren tarafından değil de gösterilen tarafından tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, mitlerin yeni anlam oluşturmalarında bir sınırlama yoktur. Bütün nesnelere birer gösterilen olabileceği için her şey de mitselleştirilebilir.³⁹

Modern dünyada mitlerin işlevlerinde yaşanan değişim onları günümüz tüketim toplumunda farklı formlar içinde yeniden ortaya çıkartmıştır. 19. yüzyılda endüstrileşme ile başlayan kapitalist dönem, onu takiben feodal düzenin yıkılmasıyla ulus-devlet inşasına geçilmesi ve modernizm düşüncesinin başta Avrupa olmak üzere ilerleyen dönemlerde küreselleşerek tüm dünya çapında etkili olması köken ve eskatolojik mitler başta olmaz üzere birçok mitin yeniden modern dünya içinde canlanmasına neden olmuştur. Marksizmin eskatolojik temelli kurtuluş miti üzerinden ortaya çıkarttığı komünist ideoloji, kaynağını bizatihi dünyanın sonu, yeryüzü cenneti mitlerinden almaktadır. Başta Avrupa'da siyasi ideolojilerin toplumsal kabullerini temellendirmek için kullanılan politik işlevli mitler, Amerika'nın keşfi ve kolonyalist faaliyetlerle birlikte Amerikan monomiti olarak toplumsal düzeni sağlayıcı işleve bürünmüştür.

³⁶ Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalara ve Gizemler*, çev. Cem Soydemir (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017).

³⁷ Claude Levi-Strauss, *Mitin Yapısı*, çev. Fatma Erkman Akerson (İstanbul: Felsefe Arkivi, 1975), 168.

³⁸ Roland Barthes, *Mythologies*, çev. Annette Lavers (London: Paladin, 1957), 109.

³⁹ Reid, "Mythological Representation in Popular Culture Today", 80-98.

4. Mitlerin Modern Dönem Yansımaları

Mitlerin en önemli işlevlerinden biri olan tarihsel yinelenme durumu, mitlerin yalnızca geçmişteki efsaneler, masallar veya destanlar ile sınırlı bırakmayarak onları günümüz modern kültürü içinde yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Modern dünya içinde dünyevi olarak nitelendirilen birçok unsur aslında mitsel bir yapıya sahiptir.

Her ne kadar arkaik dönemden bu yana dini ve mitsel gelenek üzerinde dünyevileşme ve sekülerleşmenin yarattığı etki, kutsal ve miti insan yaşamının merkezinden uzaklaştırmaya çalışmış olsa da günümüz modern toplumunda eskiden olduğundan çok daha fazla mitlerin gündelik hayat pratikleri içerisinde farklı biçimlerde temsil edildiği görülmektedir. Arkaik dönemin mitsel geleneği içinde ortaya çıkan mitolojik anlatılar, imgeler ve semboller yaşadığımız çağdaş dünya içerisinde görsel bir alan olarak kendini yeniden ortaya çıkartmaktadır. “Mitsel süreklilik” olarak adlandırabileceğimiz bu durum, mitlerin ve mitolojik anlatı unsurlarının her dönem kendini yeniden inşa ettiğini göstermektedir. Günümüzde mitler, popüler kültüre şekli veren kitle iletişim araçları aracılığıyla görsel metinler (sinema, televizyon vb.) olarak bireye sunulmaktadır. Ancak, günümüzün kapitalist ve tüketici toplumunda mitlerin işlevleri daha çok onları ortaya çıkartan ideolojileri meşrulaştırmak ve yeniden inşa etmek amacıyla olmuştur.⁴⁰ Topluma verilecek mesajın benimsenmesi ise mitin sınırları içinde gerçekleştirmektedir ve bu durum mitin en önemli özelliği olarak görülmektedir.⁴¹

Modern birey, çoğunlukla medya tarafından görsel basın metinleri aracılığıyla sunulan mitsel temsiliyetleri ‘gerçeklik’ olarak kodlamaktadır. Bunun nedeni mitolojik unsurların geçmişte gelenek ve kültürle kurduğu kuvvetli bağ ve bu unsurların toplumsal olarak kolektif bir biçimde kabul edilen bir gerçeklik alanı oluşturmuş olmasıdır. Mitlerin kutsal anlatılar olarak kabul edildiği düşünüldüğünde, günümüzde bu anlatıların bireye medya tarafından sunulduğunda temsil ettiği şeylerin gerçekliği de büyük oranda kabul görmektedir. Tudor’a göre mitin benimsenmesindeki en önemli şey gerçek olduğuna inanılmasıdır. Bu bağlamda, mitlerin toplumsal gerçeklik zemininde aldığı pozisyon günümüz modern toplumunda daha çok bireyin inanç sistemiyle kurduğu bağ ile ilişkili olmaktadır. Mitler hem kendi sürekliliğini hem de toplumsal yapının sürekliliğini sağlamak amacıyla yeniden şekillenmekte ve yeniden oluşturulmaktadır. Bu açıdan, mitler toplumsal yapının kültür öğelerinin değişimine paralel olarak değişmekte ve güncellenmektedir. Böylelikle, geçmiş ve şimdi ile bir bağ oluşturarak, geçmiş dönemlerdeki mitlerle ifade edilen kutsal deneyimlerin günümüzde tekrardan yaşanmasını sağlayıcı tarihsel bir olgu olmaktadır.⁴²

Günümüz modern toplumlarında mitolojinin yansımaları olarak ele alınabilecek başlıca kaynaklar sinema, edebiyat, popüler kültür, sanat ve mimaridir. Özellikle mitsel geleneğin sürekliliğini sağlamada günümüzde sinema en önemli görsel medya araçlarından birisi haline gelmiştir. Sinema, bireyi dünyevi mekân ve zamandan kopartarak onu tamamen farklı bir mekân ve zaman sınırları içine sokabilmektedir. “Yoğunlaşmış zaman” olarak ifade edilen bu durum, bireye dünyevinin içinde kutsalı

⁴⁰ Reid, “Mythological Representation in Popular Culture Today”, 82.

⁴¹ Barthes, *Mythologies*.108-126.

⁴² Henry Tudor, *Political Myth* (UK: Macmillan Education, 1972), 46-52.

deneyimleme imkânı sunmaktadır.⁴³ Bunu da daha çok gerçeklikler ile mitsel öğeleri bir arada işleyerek yapmaktadır. Özellikle Batılı perspektifle ele alındığında, Avrupa ve Amerikan sinemalarındaki mitolojik öğelerin yansımaları çoğunlukla kahramanlık miti olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika'da Hollywood filmleriyle yaratılan kahraman tiplerini mitolojik anlatılardaki kahraman mitine uyum gösteren ve halkın kurtarıcısı konumundaki mitolojik arketiplerdir. Bu kahraman arketipleri şimdiki zaman içerisinde bu zamana direnç gösteren, iyi-kötü çatışmasını simgeleyen ve geçmişteki mistik zamanı yeniden canlandırmaya çalışan karakterlerdir. Sinema aracılığıyla modern toplumda yeniden yaratılan kahramanlık miti aynı zamanda toplumsal yapıyı düzenleyici işleve de sahip olmaktadır. Sinemanın kitle kontrolündeki ideolojik bir denetim aygıtı olduğu göz önüne alındığında, özellikle Amerikan sineması içindeki kahraman arketiplerinin (Zeus, Thor, Iron Man, The Lord of the Rings (Frodo), Captain America, Marvel filmlerindeki efsanevi kahramanlar) toplumsal yapıdaki yerleşik inanç ve ideolojilerin meşrulaştırılması ve sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir fonksiyona sahip olduğu görülmektedir. Sinemayla birlikte edebiyatta da çoğu popüler kültür romanlarının mitolojik anlatılar içerdiği görülmektedir. Özellikle 2000'li yılların başında küresel çapta popüler olmuş J. R. R. Tolkien'in yazdığı meşhur Yüzüklerin Efendisi üçlemesi ve J. K. Rowling'in Harry Potter serisi içerisinde Doğu efsaneleri ve Grek mitolojisi öğelerini, mitsel çağa özgü olağanüstü anlatıları bulundurmıştır.⁴⁴

Sinema, edebiyat ve popüler kültür alanları dışında günümüz modern mimarinin oluşumunda da mitlerin önemli bir yansıması olmuştur. Modern dünyanın temsili olan yüksek katlı binalar ve gökdelenler aslında insanoğlunun geçmiş dönemdeki gökyüzüne ulaşma, Tanrı'ya ulaşma arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Modern dünyadaki 'kule miti' aslında Babil'in asma kuleleri mitinde olduğu gibi modern insan için yerçekimine meydan okuyabileceği bir inşaa olarak görülmektedir. Kule miti insanoğlunun en eski hayallerinden birini temsil etmektedir. Bu nedenle günümüz modern mimarisinde ve bu mitin yarattığı etkileri görmek mümkündür. Ancak kule mitinin sahip olduğu bu dini ve geleneksel anlam 20. yüzyıldaki kapitalizmin ve teknolojik gelişmelerin hızla artmasıyla birlikte değişerek kapitalist bir anlam kazanmıştır. Yüksek katlı binalar, kapitalizmin ön plana çıkarttığı servet, güç ve para gibi değerlerin temsilcisi olan ideolojik göstergelere dönüşmüşlerdir.⁴⁵ Bu durum mitlerin modern toplum içinde meta haline getirilerek nasıl fetişleştirildiğini göstermektedir.

Sonuç

Mitolojiler insanoğlunun kendini ve yaşadığı evreni anlamlandırma çabası sonucunda ortaya çıkarttığı bir dünya tasavvurudur. Eliade'nin kavramsallaştırmasıyla arkaik dönemin *homo religios* olan insanı yaşadığı zaman ve mekânı kutsal merkezli bir dinsel örüntü ile çevrelemiştir. Bu yapı içinde kendi yaşam tasavvuruna göre ürettiği mitosları da kutsalı dünyevi içinde yeniden ortaya çıkartmak için kullanmıştır. Mitlerin geleneksel toplumlarda

⁴³ Eliade, *Mitler, Rüyalara ve Gizemler*, 36.

⁴⁴ Ulutürk, "Tarihi, Dini, Kültürel Bağlamda Mitoloji ve Modern Kültür Ürünlerinin Mitolojiye Dönüşümü", 8.

⁴⁵ Reid, "Mythological Representation in Popular Culture Today", 92.

sahip olduğu bu merkezi işlev modern dünya sistemine geçiş sürecinde önemli bir değişim yaşamıştır. Aydınlanma ile başlayan rasyonelleşme süreci akli ön plana çıkartırken metafizik olarak nitelendirdiği mitsel öğeleri de modern düşünce dışında bırakmıştır. Ancak, her ne kadar modern dünyada mitsel geleneğin toplumsal hayatta sahip olduğu merkezi konum kaybolmuş olsa da mitsel davranışın tamamen yok olmadığı görülmektedir. Kendini her tarihsel dönem içinde yeniden üretebilme işlevine sahip olan mitler, modern dönemde de kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile kültürel ve toplumsal kimliğin yansıtıcıları olarak çeşitli formlarda ortaya çıkmaktadır. Yaşanan toplumsal değişim süreçleri mitlerin yeniden üretilmesine imkân sağladığı gibi aynı zamanda modern dünyaya ait yeni mitleri de üretmiştir. Sinema, edebiyat, sanat, popüler kültür ve mimari ile yeniden modern dünya içinde üretilen geleneksel dünyaya ait mitler bu açıdan toplumsal kültürü var eden ve onun sürekliliğini sağlayan bir işleve sahip olurlar. Böylelikle, insanın ontolojik gerçekliğinin bir parçası olan mitsel unsurlar; modern dünya insanının bu gerçekliği çağdaş toplumun kutsaldan uzaklaşmış toplumsal yapısı içinde sürdürebilmesinde olanak sağlayacak nitelikte olmaktadır.

Aydınlanma düşüncesinin akılcılık ve gerçekçilik temelinde bireye sunduğu dünya görüşü modernleşme ve rasyonelleşme süreciyle birlikte bireyi geleneksel dünyanın dini tecrübe ve kutsal merkezli metafizik dünyasından uzaklaştırmıştır. Bu sürecin bir destekleyici olarak ortaya çıkan sekülerleşme düşüncesi de dini hayatın sınırlarıyla dünyevi sınırları birbirinden kesin bir çizgiyle ayırarak, dini ve kutsal toplumsal hayatın merkezinden çeperlere bireysel alan içine itmiştir. 18. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın sonlarına kadar etkili olan bu pozitivist yaklaşım hem dinin hem de kutsalın toplumsal yapı içindeki konumunda önemli değişiklikler yaratmıştır. Rasyonel düşüncenin metafiziksel unsurların yarattığı bilinmezliği ortadan kaldırmaya çabaları varlık bilincinin de yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Bilinmeyen ve görünmez olanının gerçek-dışı, bilinen ve görünenin de gerçek ve hakikat olarak kabul edildiği bu sorgulama süreci, varlığın gerçekliğine yalnızca akla dayalı deney ve gözlem yoluyla ulaşılabileceği inancını yaratmıştır. Bu inanç içinde metafizik olarak nitelendirilen dine ve kutsala ait öğeler de irrasyonel olarak görülmüştür. Bununla birlikte 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl başlarına kadar modernizm bağlamında tartışılan sekülerleşme tezi, modern insanın sorunlarına çözüm üretmede artık geleneksel dindar toplumların oluşturdukları tabiatüstü ve metafizik anlatımların (büyük anlatılar) işlevini kaybettiğini, bunun yerine artık dünyevi kuralların ve bireysel eylemlerin temel alındığı seküler bir yaklaşımın getirilmesi gerektiğini ortaya çıkartmıştır. Ancak, 21. yüzyılın başlarında oluşan yeni toplumsal formasyonlar, sekülerleşme tezinin dinin ve kutsalın ortadan kalkacağı iddialarını değiştirerek kutsalın seküler dünya içinde 'seküler kutsal/postmodern kutsal' olarak yeniden ortaya çıkması şeklinde bir tez yaratmıştır. Postmodern çağda dinin toplumsal hayattaki konumunu önemli bir biçimde devam ettirmesi ve birçok dini hareketin ortaya çıkışı, beraberinde post-sekülerleşme, anti-sekülerleşme de-sekülerizasyon vb. gibi yeni sekülerleşme paradigmalarını da beraberinde getirmiştir. Dinin ve kutsalın seküler ile iç içe olduğu bu yeni toplumsal yapı içinde, seküler dünyanın postmodern tüketici bireyleri kendi kutsal ve kutsallıklarını farklı form ve biçimlerde yaratmışlardır. Postmodern kutsal olarak nitelendirilen bu kutsallıklar, tüketim toplumu içerisindeki popüler kültür öğeleriyle bireye farklı maneviyat biçimleri olarak

sunulmuştur. Çoğunlukla görsel kültür öğeleri (sinema, televizyon) içinde mitsel bir anlatım ile yaratılan kutsallar bireye bu öğeler aracılığıyla kutsalı tecrübe etme ve onu dünyevi içinde deneyimleme imkânı sağlamıştır. Bunlarla birlikte seküler kutsallıklar olarak nitelendirilebilecek sivil, bireysel, ruhani ve dini kutsallar da bulunmaktadır. Seküler bir kimlik içinde ortaya çıkan bu kutsallıklar herhangi bir aşkın gücün, tanrısallığın veya dinseliliğin varlığını gerekli kılmamaktadır. Günümüz tüketim toplumlarında bazı günlerin, siyasi ve kültürel öğelerin, şahısların vb. unsurların kutsal kategorisi içine alınması seküler bir kutsalın var olabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, modernizm ve sekülerizm araçsal aklı ön plana çıkartan ve kutsalı gerçeküstü/metafizik ile eşdeğer tutan yaklaşımı günümüz postmodern dünyası içinde etkinliğini kaybederek yeni postmodern kutsallar ve maneviyat biçimleri yaratarak bireye dünyevi alan içinde kutsalı tecrübe etme imkânı sağlamıştır.

Kaynakça | References

- Akgün, Melek. "Japon Mitolojisinde Kadın İmgesinin Oluşumu". *Milel ve Nihal* 18/2 (2021), 265-292. <https://doi.org/10.55774/mikad.1119383>
- Anttonen, Veikko. "Sacred". *Guide to the Study of Religion*. ed. Willi Brown vd. 271-282. London: Cassell, 2000.
- Barthes, Roland. *Mythologies*. çev. Annette Lavers. London: Paladin, 1957.
- Bataille, Georges. *Visions of Excess Selected Writings 1927-1939*. çev. Allan Stoekl vd. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1985.
- Batuk, Cengiz. "Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar". *Milel ve Nihal* 6/1 (2009), 27-53.
- Baudrillard, Jean. *Simülarklar ve Simülasyon*. çev. Oğuz Adanır. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Bauman, Zygmund. *Modernlik ve Müphemlik*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.
- Casanova, José. *Public Religions in the Modern World*. Chicago: The University of Chicago Press, 1994.
- Coleman, John A. "Seküler: Sosyolojik Bir Bakış". çev. Ö. Faruk Darende. *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu. 45-57. Ankara: OTTO Yayınları, 2015.
- Daniels, Denise vd. "A Classroom with a World Wiew: Making Spiritual Assumptions Expicit in Management Education". *Journal of Management Education* 24/5 (2000), 546.
- Davie, Grace. "Believing without Belonging: Is this the Future of Religion in Britain?". *Social Compass* 37/4 (1990), 455-469.
- Eliade, Mircea. *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. çev. Mehmet Aydın. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Eliade, Mircea. *Mitin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.
- Eliade, Mircea. *Mitler, Rüyalalar ve Gizemler*. çev. Cem Soydemir. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Freund, Julien. *The Sociology of Max Weber*. New York: Pantheon Books, 1968.
- Jeffrey, Denis. "Dinbilim Açısından Günlük Hayat". çev. Zeki Özcan. *Din Bilim Yazıları I*. ed. Zeki Özcan. 42-74. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Jung, C. Gustav. *İnsan Ruhuna Yöneliş: Bilinçaltı ve İşlevsel Yapısı*. çev. Engin Büyükin. İstanbul: Say Yayınları, 2001.
- Kim, David vd. "The Sacred/Secular Divide and the Christian Worldview". *Journal of Business Ethics* 109/2 (2012), 205.
- Kirman, M. Ali - Sarı, Hasan. "Post-Seküler Toplumda Anlam Arayışını ve Tasavvufu ol Metaforu Üzerinden Okuman". *Sekülerleşme Tartışmaları*. ed. M. Ali Kirman ve Volkan Ertit. 197-218. Ankara: Kadim Yayınları, 2019.
- Köse, Ali. "Modernleşme, Sekülerleşme ve Din ilişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar". *Kutsalın Dönüşü: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*. ed. Ali Köse. 11-20. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Levi- Strauss, Claude. *Mitin Yapısı*. çev. Fatma Erkman Akerson. İstanbul: Felsefe Arkivi, 1975.
- Martin, David. "Secularization Issue: Prospect and Retrospect". *British Journal of Sociology*. 42/3 (1991), 465-474. <https://doi.org/10.2307/591190>

- Macionis, John J. - Plummer, Ken. *Sociology: A Global Introduction*. London: Pearson, 2012.
- McAvan, Em. "The Postmodern Sacred". *The Journal of Religion and Popular Culture*. 22/1 (2010), 1-13. <https://doi.org/10.3138/jrpc.22.1.007>
- Molendijk, Arie L. "In Pursuit of the Postsecular". *International Journal of Philosophy and Theology* 76/2 (2015), 100-115. <https://doi.org/10.1080/21692327.2015.1053403>
- Morford, Mark P. O.- Robert, J. Lenardon. *Classical Mythology*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Possamai, Adam. "Post-Secularism in Multiple Modernities". *Journal of Sociology*. 53/4 (2017), 822-835. <http://dx.doi.org/10.1177/1440783317743830>
- Reid, Julie. "Mythological Representation in Popular Culture Today". *South African Journal for Communication Theory and Research*. 33/2 (2007), 305-318.
- Taburoğlu, Özgür. *Dünyevi ve Kutsal: Modernlerin Maneviyat Arayışları*. İstanbul: Metis Yayınevi, 2008.
- Taylor, Charles. *Seküler Çağ*. çev. Dost Körpe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Torpey, John. "A (Post-) Secular Age? Religion and the Two Exceptionalisms". *Social Research*. 77/1 (2010), 269-296. <https://www.jstor.org/stable/40972251>
- Tudor, Henry. *Political Myth*. UK: Macmillan Education, 1972.
- Turner, Bryan S. *Din ve Modern Toplum*. çev. Arzu Tüfekçi. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2017.
- Uğurlu, Ahmet. "Claude Levi- Strauss'ta Mitos". *İnsan & Toplum* 4/7 (2014), 113-133. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2452666>
- Ulutürk, Muammer. "Tarihi, Dini, Kültürel Bağlamda Mitoloji ve Modern Kültür Ürünlerinin Mitolojiye Dönüşümü". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012), 863-878.
- Weber, Max. *From Max Weber: Essays in Sociology*. çev. H. H. Gerth ve C. Wright Mills. New York, NY: Oxford University Press, 2009.
- Wilson, Bryan. "Sekülerleşme". çev. Ali Bayer. *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. M. Ali Kirman ve İhsan Çapcıoğlu. 9-25. Ankara: Otto Yayınları, 2015.